

ВІДГУК
офіційного опонента **Макеєвої Олени Миколаївни,**
кандидата юридичних наук, доцента, на дисертацію Улянченка Юрія
Олександровича на тему «Конституційно-правовий статус засобів масової
інформації в Україні та США: порівняльно-правовий аналіз», подану на
здобуття ступеня доктора філософіїз галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій потребує трансформації правової системи України та визначення нових напрямів побудови демократичних засад розвитку українського суспільства відповідно до міжнародних стандартів. Становлення сучасного інформаційного суспільства і розвиток демократії визначають особливу роль засобів масової інформації. Вільний обмін інформацією – одне з найважливіших досягнень цивілізації, що забезпечує реалізацію конституційних прав людини на свободу слова та вільне вираження поглядів. В умовах сьогодення інформація має найбільшу цінність у світі, а телебачення, радіо, преса, інтернет стали ключовими джерелами її поширення. Це зумовлює необхідність чіткого правового регулювання організації і діяльності ЗМІ – як в Україні, так і в США – з метою забезпечення балансу між свободою слова та іншими суспільними інтересами. Актуальність дослідження конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США не викликає сумніву. Це обумовлюється об'єктивними процесами становлення і розвитку національної правової системи України, а порівняльно-правовий аналіз конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США наразі є актуальним науковим дослідженням, яке відображає важливі аспекти свободи слова, демократичних цінностей та ролі ЗМІ в сучасному суспільстві.

Для України дослідження конституційно-правового статусу ЗМІ є своєчасним і важливим з огляду на процеси демократизації, євроінтеграції та реформування національного законодавства у сфері медіа. Забезпечення гарантій діяльності ЗМІ, захист свободи слова та запобігання цензурі набули особливого значення в період новітніх випробувань для держави. Водночас у США історично сформувалася

потужна правова доктрина свободи преси (Перша поправка до Конституції США), що забезпечує високі стандарти захисту медіа. Порівняльно-правовий аналіз досвіду США дає змогу виявити найкращі підходи та потенційні шляхи вдосконалення вітчизняної правової бази щодо засобів масової інформації. Таким чином, актуальність теми дисертації Улянченка Ю. О. обумовлена потребою у всебічному науковому осмисленні конституційно-правових засад функціонування ЗМІ, що має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку правової системи України і зміцнення демократичних принципів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота спрямована на реалізацію положень Конституції України і чинного законодавства України, насамперед Закону України «Про медіа» 2022 р.; євроінтеграційних критеріїв та вимог, а також значної кількості державних та відомчих наукових програмних документів: Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021; Плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 № 160-р. Дана дисертація відповідає Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 р., затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженою Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021; Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2020 № 454; Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Робота присвячена комплексному порівняльно-правовому дослідженню конституційно-правового

статусу засобів масової інформації (ЗМІ) в Україні та Сполучених Штатах Америки. Її мета полягає у розробленні теоретичних положень і практичних рекомендацій, пов'язаних з конституційно-правовим статусом засобів масової інформації в Україні та США, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України у цій сфері. Для досягнення зазначеної мети було поставлено ряд наукових завдань, що видається успішно виконано здобувачем. У межах дослідження проаналізовано сучасні наукові підходи і нормативно-правову регламентацію статусу ЗМІ в обох державах, на основі чого визначено основні поняття та елементи конституційно-правового статусу мас-медіа, зокрема правосуб'єктність, принципи, повноваження, гарантії та відповідальність. Окрему увагу приділено ролі засобів масової інформації у розвитку громадянського суспільства і державотворенні в Україні та США, а також діяльності ЗМІ у формуванні інформаційного простору двох країн. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, внесених особисто здобувачем. Цьому сприяло використання системи наукових методів, які забезпечили повне виконання поставлених завдань. Важливість обраної проблематики та складність її змісту зумовили застосування міждисциплінарного методологічного інструментарію – комплексу філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, кожен з яких дав змогу дослідити предмет з відповідних методологічних позицій. Методологія дослідження, використана дисертантом, є коректною, сучасною та адекватною поставленим цілям. У роботі зазначено, що автор спирався на загальнонаукові методи (діалектичний, аналіз і синтез, індукція і дедукція, системний підхід) та спеціальні методи юридичної науки. Передусім, слід відзначити ефективне застосування порівняльно-правового методу, який є визначальним для даної тематики. Завдяки йому здійснено зіставлення правового регулювання ЗМІ в Україні та США, виявлено спільні тенденції й унікальні особливості двох систем. Також дисертант використав формально-юридичний метод (для аналізу нормативних актів і юридичних дефініцій), історико-правовий метод (для висвітлення розвитку законодавства про медіа), метод тлумачення

правових норм, а у відповідних фрагментах – статистичний та соціологічний. Обраний методологічний інструментарій є виправданим і ефективним. Отже, з методологічної точки зору дисертація виконана на високому науковому рівні, а вибір методів дослідження є вдалим та відповідає предмету роботи.

З-поміж значних результатів дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, можна виокремити наступні.

Вперше здійснено всебічний порівняльно-правовий аналіз конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США як самостійного об'єкта наукового пошуку. Здобувачем систематизовано наукові погляди з цієї проблематики та запропоновано авторське визначення поняття «конституційно-правовий статус засобів масової інформації» і його структурних елементів. Справді новаторським є запропонований діяльнісний підхід до визначення конституційно-правового статусу ЗМІ. Це дозволяє оцінити реальну роль медіа в правовій системі, а не лише формальні нормативні положення. У роботі чітко визначено складові статусу (правосуб'єктність, принципи, повноваження, гарантії, відповідальність) та розкрито їх зміст у контексті обох правових систем. Зазначене дозволило заповнити наявну прогалину у теорії конституційного права щодо відсутності єдиної доктрини статусу медіа.

Вперше обґрунтовано необхідність формування цілісної наукової доктрини конституційно-правового статусу ЗМІ, що поєднує кращі світові та національні практики. Автор доводить, що узгоджена й загальноновизнана доктрина стане підґрунтям для розробки ефективного медійного законодавства в Україні.

Важливим є те, що автор дисертації здійснив систематизацію принципів конституційно-правового статусу ЗМІ. Особливу цінність становить те, що здобувач не просто перерахував принципи, а розкрив їх органічний взаємозв'язок, ієрархічну структуру, а також концептуально обґрунтував роль принципів як інтегруючої ланки між нормами позитивного права та етичними зобов'язаннями медіа. Автор доводить, що принципи конституційно-правового статусу ЗМІ не є статичними нормативними конструкціями, а становлять динамічну систему, що забезпечує баланс між свободою слова і захистом суспільних інтересів. Також,

слід звернути увагу на те, що автор переосмислює традиційне розуміння принципу незалежності ЗМІ, розглядаючи його не як простий імунітет від зовнішнього втручання, а як комплексну характеристику, що включає політичну, економічну, юридичну та професійну автономію. Це дозволяє більш точно діагностувати реальний стан свободи медіа в конкретній країні та виявляти приховані форми тиску на журналістів.

На основі проведеного аналізу сформульовано концептуальні пропозиції щодо вдосконалення національної правової бази у сфері медіа, зокрема шляхом імплементації окремих положень американського досвіду (наприклад, посилення гарантій незалежності ЗМІ, запровадження інститутів саморегуляції тощо).

Удосконалено наукові положення про роль засобів масової інформації в суспільстві та державотворчих процесах. Дисертант поглибив розуміння того, як конституційно-правовий статус ЗМІ впливає на реалізацію інформаційних прав громадян і функціонування демократії. З'ясовано, що засоби масової інформації виконують важливу суспільну місію в обох країнах, забезпечуючи прозорість влади та інформування громадян, а отже, правове регулювання цієї сфери має враховувати баланс свободи слова і національної безпеки. На основі порівняння українського та американського підходів автор робить висновок про необхідність удосконалення механізмів захисту прав журналістів і медіа в Україні відповідно до міжнародних стандартів.

Дістали подальшого розвитку прикладні рекомендації щодо зміцнення гарантій діяльності ЗМІ. Зокрема, авторські пропозиції включають вдосконалення конституційно-правових норм України, які регулюють статус медіа. Сформульовано рекомендації внести зміни і доповнення до чинного законодавства про ЗМІ з метою запровадження додаткових гарантій незалежності медіа від впливу державних органів, посилення відповідальності за порушення прав журналістів, імплементації кращих практик США щодо прозорості власності на ЗМІ та саморегулювання медіа-сектору. Ці пропозиції є науково обґрунтованими та спираються на результати проведеного аналізу законодавства і практики. Вони

адресовані, зокрема, законодавчим та державним органам України, відповідальним за формування інформаційної політики.

Усі висновки дисертації належно аргументовані, базуються на опрацьованих джерелах та емпіричному матеріалі. Автор демонструє здатність критично оцінювати наукові підходи і висловлювати власну позицію, що підкріплена посиланнями на норми права і авторитетні доктринальні праці. Важливо відзначити, що в роботі прослідковується єдність теоретичних і прикладних аспектів: теоретичні узагальнення логічно переходять у конкретні рекомендації. Наукова новизна дисертації підтверджується тим, що окремі результати пройшли апробацію через публікації здобувача (у тому числі в зарубіжному виданні). Загалом, дисертаційне дослідження Улянченка Ю. О. суттєво розширює наукові знання про конституційно-правові засади діяльності ЗМІ та робить помітний внесок у розвиток конституційного права і інформаційного законодавства.

Оцінка змісту дисертації та завершеності дисертації. Структура дисертаційної роботи є логічно виваженою, послідовною та повністю відповідає меті й завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (основної частини), висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено методологічну основу та зв'язок роботи з науковими програмами. Кожен з розділів дисертації присвячений окремому колу питань, що в сукупності забезпечують досягнення поставленої мети.

Перший розділ містить теоретико-методологічні засади дослідження. Здобувачем здійснено огляд і критичний аналіз наукових праць, навчально-методичних матеріалів, науково-практичних коментарів законодавчих актів стосовно проблематики правового статусу ЗМІ. Проведена систематизація доктринальних джерел показала фрагментарність досліджень окремих аспектів теми та підтвердила необхідність сформуванню цілісної наукової доктрини в цій сфері.

Другий розділ спрямований на з'ясування понятійного апарату та ключових елементів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні

та США. Він є змістовним ядром дисертації, адже саме тут автор послідовно розкриває сутність та структуру конституційно-правового статусу мас-медіа крізь призму порівняльного аналізу України й США. У цьому розділі окреслено методологічні підходи до порівняльно-правового аналізу, що забезпечило наукову достовірність одержаних результатів. Дисертант детально розглядає еволюцію законодавства про пресу та інші медіа. Автор визначає поняття «конституційно-правовий статус засобів масової інформації», розкриває його структуру і змістові елементи, спираючись на загальнотеоретичні принципи та конституційні положення. Визначено систему нормативно-правових актів, що регулюють діяльність ЗМІ в США та Україні, а також конституційні гарантії свободи слова, права та обов'язки медіа. Автор досліджує практику застосування законодавства, наводить приклади порушень прав ЗМІ та проблеми, що виникають у правозастосуванні. Окремо розглянуто питання відповідальності ЗМІ та меж допустимого втручання держави у інформаційну сферу. Аналізуючи український досвід та досвід США, здобувач виявляє як позитивні напрацювання, так і прогалини правового регулювання, які потребують усунення.

Третій розділ дисертації присвячений практичним аспектам функціонування ЗМІ у процесах суспільного розвитку та державотворення. Цей розділ органічно доповнює теоретичні напрацювання попередніх розділів та демонструє практичну реалізацію конституційно-правових норм у медійній сфері. Сильними сторонами цього розділу є системний підхід до класифікації функцій ЗМІ (інформаційна, освітньо-культурна, контролююча, інтерактивна), вдалий аналіз еволюції медіа від традиційних до цифрових форм, обґрунтування концепції соціальної відповідальності медіа, комплексний аналіз впливу медіа на формування державних інституцій, детальне дослідження ролі ЗМІ у виборчих процесах та референдумах та цікавий аналіз феномену інформаційних війн. На цьому тлі формулюються пропозиції щодо імплементації прогресивних елементів американського досвіду в українське законодавство.

У висновках узагальнено результати дослідження, підтверджено виконання поставлених завдань, сформульовано основні теоретичні висновки та практичні рекомендації автора.

Зміст розділів викладено послідовно і логічно. Кожний наступний розділ спирається на напрацювання попереднього та розвиває дослідження в напрямку досягнення мети. Таким чином, структура дисертації є цілком обґрунтованою: вона забезпечує цілісне розкриття теми від теоретичних основ до прикладних аспектів і порівняльних висновків. Це свідчить про високий рівень уміння здобувача організувати науковий текст та логічно подати матеріал. Обсяг дисертації, оформлення розділів бібліографії відповідають встановленим вимогам та стандартам для таких робіт.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях.

Основні положення і висновки дисертації пройшли належну апробацію шляхом публікації наукових праць та доповідей на конференціях. Здобувачем оприлюднено результати дослідження у низці публікацій, що свідчить про їх схвалення науковою спільнотою. Зокрема, матеріали дисертації відображено у п'яти наукових публікаціях автора: серед них статті у фахових виданнях України та зарубіжні публікації англійською мовою. Окрім того, опубліковано тези доповідей на науково-практичних конференціях. Повнота викладу результатів у цих працях дозволяє зробити висновок, що здобувач належним чином апробував свої наукові напрацювання, а наукова спільнота отримала можливість ознайомитися з ними до захисту. Це підвищує рівень довіри до висновків дисертації та підтверджує їх цінність.

Практичне значення і впровадження отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження мають суттєве теоретичне і практичне значення. У теоретичному аспекті робота збагачує науку конституційного права новими відомостями про статус засобів масової інформації, особливо у порівняльному вимірі. Дисертація заповнює певну прогалину в українській правничій науці, оскільки комплексно розглядає питання, які раніше висвітлювалися переважно

фрагментарно. Отримані автором висновки можуть слугувати базою для подальших досліджень у галузі конституційного права, медійного права, конституційних прав і свобод, інформаційної безпеки тощо. Крім того, запропонована здобувачем концепція конституційно-правового статусу ЗМІ та узагальнення світового досвіду здатні сприяти розвитку національної правової доктрини в сфері інформаційного права.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів в законотворчій та правозастосовчій діяльності. Конкретні пропозиції здобувача, що стосуються вдосконалення законодавства про ЗМІ, можуть бути враховані при підготовці змін до нормативно-правових актів України (зокрема, до Закону «Про медіа», медійного розділу інформаційного законодавства, положень про гарантії діяльності журналістів тощо). Впровадження цих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання інформаційної сфери, забезпеченню більш надійного захисту свободи слова та прав ЗМІ на практиці. Наприклад, запропоновані автором заходи щодо прозорості медіавласності, посилення саморегуляції журналістської діяльності, відповідальності за цензуру та перешкоджання роботі журналістів можуть знайти застосування у діяльності відповідних державних органів і інституцій громадянського суспільства.

Результати дисертації впроваджено в практику та освітній процес. Здобувачем, зокрема, отримано акти про впровадження: деякі рекомендації використані у навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ, а також у правозастосуванні – при розробці пропозицій до проектів нормативних актів у сфері медіа. Таким чином, робота має не лише теоретичну значимість, але й реальний практичний внесок, що є важливим критерієм для дисертацій дослідницького рівня. Варто відзначити і значення результатів для освітньої практики. Матеріали дисертації можуть бути використані у навчальному процесі під час викладання дисциплін конституційного права, інформаційного права, медіа-права, прав людини. Отримані знання про досвід США стануть у нагоді при підготовці лекцій та семінарів, присвячених порівняльному правознавству. Дисертація містить багатий фактичний та аналітичний матеріал, який може бути

включено до спецкурсів або методичних рекомендацій для працівників медіа-сфери.

Відповідність змісту анотації основним положенням дисертації. Аналіз змісту опублікованої анотації засвідчує відповідність основним положенням, викладеним у тексті дисертації. Анотацію і текст дисертації оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України.

Дискусійні положення та зауваження. Дисертаційне дослідження Улянченка Ю.О. виконано на високому науковому рівні. Водночас, як і в кожній науковій праці, у роботі є окремі положення, що викликають дискусію або потребують додаткового уточнення. Зазначені нижче зауваження мають здебільшого рекомендаційний характер і не применшують загальної позитивної оцінки дисертації:

1. Термінологія та понятійний апарат. Автор пропонує власне визначення конституційно-правового статусу ЗМІ (розділ 2.1), проте хотілося б бачити більш чітке розмежування цього поняття від суміжних категорій (наприклад, від загального правового статусу ЗМІ чи інформаційно-правового статусу). Більш детальне обґрунтування особливостей саме конституційно-правового статусу дозволило б підкреслити новизну дослідження. Доречно було б показати, які саме конституційні характеристики (на відміну від простого галузевого регулювання) визначають статус мас-медіа. Більш глибоке занурення в теорію конституційних прав і свобод могло б ще повніше розкрити природу цього феномена.

2. Хоча в роботі достатньо уваги приділено законодавству США та базовим конституційним засадам (розділи 2.1, 2.2), дещо бракує глибшого аналізу судової практики США щодо свободи слова і преси. Відомо, що саме рішення Верховного Суду США істотно конкретизують межі діяльності ЗМІ та тлумачать конституційні принципи. Було б корисно навести в дисертації приклади знакових судових прецедентів, щоб повніше висвітлити американський підхід до балансу між свободою медіа та іншими інтересами. Такий аналіз ще більше підсилив би порівняльну частину дослідження і практичну цінність рекомендацій для України.

3. Автор недостатньо уваги приділяє технологічним аспектам сучасного медіапростору. Регулювання штучного інтелекту у медійній сфері, правовий статус алгоритмів соціальних мереж, проблематика автоматизованого створення контенту – ці питання лише побіжно згадуються (розділи 2.1, 3.1), хоча саме вони визначатимуть майбутнє медіаправа. Відсутність ґрунтовного аналізу цифрових викликів робить дослідження не достатньо всеохоплюючим. Також, необхідно було більш широко розглянути вплив глобальних технологічних корпорацій (Meta, Google, Apple) на національні медіасистеми.

4. В дисертації (розділи 2.3, 2.4, 3.1, 3.2) автор частково відображає специфіку воєнного часу та його вплив на конституційно-правовий статус ЗМІ. Також, автор згадує про обмеження в умовах воєнного стану. В той же час глибокий аналіз трансформації медійної сфери в умовах російської агресії відсутній. Наприклад, які нові форми цензури з'являються під прикриттям боротьби з дезінформацією?

Зазначені зауваження не є принциповими і не ставлять під сумнів наукової та практичної цінності дисертації. Вони радше окреслюють напрями для можливої подальшої наукової роботи здобувача у цій галузі. Загалом, дисертаційна робота справляє позитивне враження: вона є самостійним, завершеним дослідженням, виконаним на високому теоретичному рівні з використанням сучасних підходів. Аргументація автора переконлива, матеріал подано грамотно і науково коректно. Виявлені дрібні недоліки та дискусійні моменти не впливають на загальну високу якість роботи і можуть бути виправлені чи уточнені в подальших публікаціях здобувача.

Відсутність порушень академічної доброчесності. В ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Ідеї, думки, позиції, результати дослідження і тексти праць інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація Улянченка Юрія Олександровича «Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США: порівняльно-правовий аналіз» є завершеною кваліфікаційною науковою роботою, що містить науково

обґрунтовані результати та вирішує актуальне наукове завдання. Представлена робота відзначається належним рівнем наукової новизни, теоретичної значущості та практичної цінності отриманих результатів. Зміст дисертації, висновки і рекомендації свідчать про особистий внесок здобувана у розвиток науки конституційного та інформаційного права.

Отже, враховуючи, що дисертація на тему «Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США: порівняльно-правовий аналіз» відповідає Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами); Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 (зі змінами), а також спеціальності 081 — «Право», тому її автор - Улянченко Юрій Олександрович - заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - «Право»,

Офіційний опонент -
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
факультету права та міжнародних відносин

**Державного університету
«Київський авіаційний інститут»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Олена МАКЕЄВА

Олена Макеева
Міський секретар НАТ
Таня Набова